

FOCARE DE CONFLICT ÎN SPAȚIUL CAUCAZIAN (Abhazia, Osetia de Sud și Nagorno –Karabah)

ENACHE TUȘA

Istoria recentă a zonei transcaucaziene consemnează o activitate zbuciumată, un trecut marcat de frământări inter-etnice, care au transformat Caucazul într-un nou „butoi cu pulbere” al Europei. Împărțirea părintoare a teritoriilor, politica națională arbitrară promovată de sovietici în acest spațiu, prin sprijinirea unui grup etnic în contra altuia și îndolența efectivă a Moscovei în a regla cadrul etnico-teritorial din zona Transcaucaziei au dus la creșterea treptată a nivelului de instabilitate politică în aceste teritorii. Dezghețul ideologic din URSS, determinat în mare parte de reformele introduse la centru de Mihail Gorbaciov după 1985, au reactivat animozitățile nerezolvate de-a lungul deceniilor de control ideologic sovietic. Aceasta este ipoteza centrală a conflictelor din Caucaz. Reformele introduse în URSS în perioada 1987-1990 au dus la apariția cererilor de secesiune și la exacerbarea sentimentelor naționaliste în cadrul Uniunii. Astfel, prin reformele sale, Gorbaciov a declanșat două procese care până la urmă s-au dovedit fatale pentru URSS: mai întâi a dezgropat securea războiului între o serie de grupuri etnice (armeni vs. azeri, abhazi vs. georgieni și osetini vs. georgieni), pentru ca mai apoi, acest liant al luptei pentru apărarea drepturilor naționale avea să fie folosit de mișcările naționaliste din cele trei state transcaucaziene pentru afirmarea particularităților lor etnice în raport cu Moscova. Odată introduse într-un sistem putred, controlat de aparat și ideologia oficială, transparența, reformarea economică și democratizarea, toate trei conjugându-se cu liberalizarea sporită, au încurajat tendințele naționalităților din URSS în a-și exprima dreptul la suveranitate și independență. „Odată ce letonii, ucrainenii, moldovenii, armenii și ceilalți s-au simțit liberi să vorbească, să se organizeze politic și să-și exprime aspirațiile, zilele Uniunii Sovietice au început să fie numărate. Logica *glasnost-ului* și a democratizării a condus inexorabil la exprimarea unor puternice sentimente naționaliste¹. Așadar, elementul care a dus la exacerbarea sentimentelor naționaliste în republicile unionale a fost chiar Gorbaciov, cel care-și propusese să reformeze sistemul comunist, dându-i o nouă față, democratică. Însă ceea ce nu a știut Gorbaciov sau cel puțin nu a vrut să admită, a fost că sistemul nu se putea reforma, naivitate ce l-a costat cariera politică, iar Uniunea Sovietică însăși

¹ Robert G. Kaiser, „Gorbachev: Triumph and Failure”, in *Foreign Affairs*, vol. 70, nr. 2, Spring 1991, p.169.

existența. „Una dintre cele mai litigioase probleme în procesul de tranziție și restructurare socială, în special la periferia Uniunii Sovietice, este dreptul naționalităților la autodeterminare versus integritatea teritorială a noilor state independente”². Tensiunile, conflictele, animozitățile dintre diferitele grupuri etnice nu au fost de dată recentă și ele se află în conexiune cu începutul perioadei sovietice. Cum s-au dezvoltat aceste stări conflictuale, care au fost etapele lor și cum au atins apogeul la începutul anilor '90, sunt chestiuni pe care le voi trata în paginile care urmează.

Conflictul dintre georgieni și abhazi își găsește originea în perioada anilor '30. În 1936, așa cum am arătat în prima parte, Republica Sovietică Socialistă Federativă Transcaucazia a dispărut ca entitate în cadrul URSS, în locul ei apărând trei republici unionale: Armenia, Azerbaidjan și Georgia. Așa numitele „populații titulare” din aceste republici, în speță armenii, azerii și georgienii, au primit din partea Moscovei dreptul la autodeterminare, ca de altfel și dreptul la secesiune. Această dispoziție a fost întărită prin Constituția sovietică din 1936, în care se menționa „dreptul republicilor unionale de a fi state suverane, ca de altfel și dreptul de a se retrage din Uniune”³. În realitate, aceste prevederi erau strict formale, Partidul Comunist al Uniunii Sovietice exercitând un control strict asupra tuturor unităților administrativ-teritoriale. În aceste condiții, celelalte naționalități considerate minoritare, printre care și cea abhază în cazul nostru, au primit un statut de autonomie, fiind organizate în Republici Socialiste Sovietice Autonome. Astfel s-a format Republica Sovietică Socialistă Abhază, care nu a primit dreptul la suveranitate sau secesiune, iar ca parte integrantă a Republicii Sovietice Socialiste Georgia se subordona politic atât conducerii centrale de la Moscova, cât și autorităților locale de la Tbilisi⁴. Cel mai influent personaj care a reprezentat interesele abhazilor în perioada anilor '20-'30 a fost Nestor Lakoba, „unul dintre cei mai importanți și activi lideri bolșevici din Transcaucazia și Caucazul de Nord, în timpul războiului civil și după terminarea acestuia”⁵, care s-a opus cu înverșunare introducerii oficiale a limbii gruzine în sistemul de învățământ din Abhazia. Moartea destul de dubioasă lui Lakoba, în 1936, a coincis cu intrarea în scenă a unuia dintre cei mai fideli locotenenți ai lui Stalin, Lavrenti Beria, a cărui origine mingreliană a

² Hrach Tchilingirian, „Nagorno-Karabakh: Transition and the elite”, în *Central Asian Survey*, vol.18, Iss.4, Decembrie 1999, p. 1.

³ Bruno Coppieters, „In defence of the Homeland: Intellectuals and the Georgian-Abkhazian Conflict”, în Bruno Coppieters, Michel Huyssenne (eds.), *Secession, History and the Social Sciences*, VUB University Press, Brussels, 2002, p. 91.

⁴ *Ibidem*.

⁵ Georgi M. Derluguian, „The Tale of Two Resorts: Abkhazia and Ajaria Before and Since The Soviet Collapse”, în Beverly Crawford, Ronnie D. Lipschutz (eds.), *The Myth of ethnic conflict: politics, economics and cultural violence*, University of California at Berkeley, 1998, p. 266.

provocat temă în rândul populației abhaze⁶. Până la urmă teama abhazilor s-a dovedit justificată, de vreme ce Beria a trecut la epurarea oficialilor abhazi și la înlocuirea lor cu mingrelieni, în posturile de conducere ale RSS Abhază. Peste această măsură s-au suprapus și altele de natură culturală, precum înlocuirea publicațiilor în limba abhază cu cele în limba gruzină (în perioada 1937-1954), închiderea școlilor abhaze între 1944 și 1953 și lansarea unui veritabil program demografic menit să schimbe structura etnică a regiunii⁷. După moartea lui Stalin, situația culturală a abhazilor s-a ameliorat treptat. Într-o primă fază, conflictul dintre georgieni și abhazi a îmbrăcat o formă culturală să-i spunem, la nivelul intelectualilor și al ideilor, orice formă de revendicare politică putând fi privită ca „deviere” de la cursul oficial. Războiul ideilor s-a purtat asupra autenticității istorice a abhazilor pe teritoriul locuit de ei, georgienii contestând apartenența acestora la zona de nord de pe coasta Mării Negre, susținând că aceștia au migrat pe teritoriile lor actuale în ultimele secole, alungând de acolo populația georgiană⁸. Această dispută este una cu conotații adânci, în realitate georgienii urmărind să discrediteze apartenența etnică și culturală a abhazilor la teritoriul respectiv, legitimându-și astfel politicile „colonialiste” în Abhazia. Așa numitul „război al ideilor” asupra apartenenței etnice a populației abhaze a fost pornit în 1954 de istoricul georgian Pavle Ingoroqva, care a publicat o lucrare despre originea poporului abhaz, în care susține ipoteza conform căreia, acesta nu ar fi locuit de prea mult timp pe teritoriul Abhaziei din acel moment și că ar fi emigrat în secolul al XVII-lea din nordul Caucaz-ului⁹. Această ipoteză nu a fost singulară, „chestiunea abhază” fiind pusă pentru prima dată în discuție de un alt istoric georgian, David Bakradze în 1889. Partea abhază a reacționat în aprilie 1957, când o serie de personalități politice și culturale au adresat o scrisoare deschisă Moscovei, prin care cereau alipirea Abhaziei la RFSS Rusă, „în acord cu dreptul exclusiv al unei națiuni titulare de a-și determina statutul politic și teritoriul”¹⁰. Moscova a respins cererea, dar a recomandat Partidului Comunist din Georgia să-și schimbe atitudinea față de abhazi, condamnând aceste poziții discriminatorii. Anii 1977-78 au fost importanți în cadrul relațiilor dintre georgieni și abhazi, pe fundalul discutării unei noi constituții sovietice. Proiectul inițial de constituție, conceput de autoritățile centrale de la Moscova

⁶ Beria s-a născut într-o comunitate mingreliană din satul Merkheuli, din apropierea orașului Sukhumi, capitala Abhaziei. Între populațiile abhază și mingreliană exista un conflict istoric, astfel că pentru abhazi manevra lui Beria de a-l scoate din scenă pe Lakoba a fost privită ca o încercare de a prelua controlul asupra Abhaziei. v. Bruno Coppieters, *op.cit.* p. 92.

⁷ Bruno Coppieters, *op. cit.*, p. 92.

⁸ Jones Stephen, „Georgia: a failed democratic transition”, în BREMER, Ian, TARAS, Ray (ed.), *Nations and politics in the Soviet Successor States*, Cambridge University Press, 1993, p. 288-310.

⁹ Bruno Coppieters, *op. cit.*, p. 93.

¹⁰ *Ibidem*, p.94

prevedea „abolirea statutului privilegiat a limbii gruzine, ca limbă oficială de stat și acordarea unui statut egal pentru toate limbile din Georgia”¹¹. Partea georgiană a reacționat vehement la această propunere, considerând-o că face parte dintr-un plan de rusificare a Georgiei și de discreditare a limbii materne gruzine. Au urmat o serie de marșuri de protest, organizate de Uniunea Scriitorilor de la Tbilisi, care au prefațat evenimentele de peste un deceniu. În Georgia, ca de altfel și în celelalte două state transcaucaziene, procesul de democratizare și de afirmare a identității naționale a mers în paralel și chiar a fost influențat de chestiunile etnice. În Abhazia evenimentele au decurs după același tipar: marșuri de protest, mitinguri coordonate de intelectuali și condamnarea politicilor administrației de la Tbilisi. La toate aceste presiuni de stradă, civice în fond, Moscova a reacționat cu prudență, refuzând cererile politice ale părții abhaze și încercând să le compenseze printr-o mai mare susținere în domeniul economic. La fel au stat lucrurile și în cazul Nagorno-Karabah, Kremlinul sperând că va stăvili avântul secesionist al armenilor din Karabah, printr-o dezvoltare economică generalizată. Aceasta a fost tema lui Gorbaciov, care până la urmă s-a dovedit ineficientă, atât în Abhazia, cât și în Karabah dorința de afirmare a identității naționale fiind mai puternică, decât orice altă ajustare economică venită din partea centrului. Tensiunile dintre Tbilisi și Moscova s-au accentuat în a doua jumătate a anilor '80, când autoritățile sovietice au decis să construiască o nouă cale ferată peste Caucaz, prin care să lege capitala Georgiei de Vladikavkaz. Partea georgiană s-a opus acestui proiect, argumentând prin consecințele ecologice ale acestei construcții, cât și prin realizarea unei breșe în suveranitatea Georgiei. Astfel, la 3 iunie 1987, 800 de scriitori, artiști și oameni de știință, printre care și Zviad Gamsakhurdia, au înaintat Secretarului General al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice, Mihail Gorbaciov, o declarație prin care se opuneau proiectului în cauză, protestatarii comparând Georgia cu o casă în care există un singur proprietar iar toți ceilalți locatari sunt oaspeți¹². În acești termeni vedeau elitele georgiene raportul dintre majoritate și minoritate. În iunie 1988, reprezentanții elitei abhaze au înaintat o a patra cerere de secesiune autorităților centrale de la Moscova, după cele din 1957, 1967 și 1977. Inițiativa pentru această acțiune a aparținut Uniunii Scriitorilor din Abhazia, iar în istorie aceasta a rămas cunoscută sub numele de „Scrisoarea Abhază”. În această inițiativă civică, semnatarii susțineau că statutul Abhaziei din 1931 a fost schimbat și că „autoritățile de la Tbilisi au urmărit politici colonialiste în relațiile cu Abhazia, înainte și după stabilirea regimului sovietic în regiune, în 1921”¹³. Această scrisoare, ca de altfel și ultimele trei

¹¹ *Ibidem*, p. 95

¹² *Ibidem*, p. 96.

¹³ *Ibidem*, p. 97.

Focare de conflict în spațiul caucazian (Abhazia, Osetia de Sud și Nagorno-Karabah)

acțiuni revendicative au făcut parte dintr-o inițiativă de mobilizare a populației abhaze și a celorlalte minorități din Abhazia (greci, armeni, ruși) pentru susținerea planului de secesiune față de Georgia sovietică. Partea georgiană a pus efervescența cererilor de secesiune din partea Abhaziei pe seama influenței Rusiei în regiune, care ar fi susținut autonomia politică a Abhaziei și Osetiei de Sud, ca o recunoaștere a fidelității celor două comunități față de bolșevici, în tentativa acestora de a anexa Georgia¹⁴. Aceasta este fără doar și poate o ipoteză, nelipsită de subiectivism, lansată de istoricii georgieni și care a dominat perioada postcomunistă, fiind adesea inserată ori de câte ori relațiile Georgiei cu Rusia deveneau instabile. Polemicile dintre cele două tabere s-au accentuat în 1989, scânteia care a aprins și mai tare disputa fiind decizia Consiliului de Miniștri de la Tbilisi de a fonda, la Sukhumi, un departament al Universității de Stat din Georgia. Comunitatea abhază a reacționat virulent, acuzând guvernul de la Tbilisi, de negare a identității culturale a comunității locale abhaze¹⁵. Chiar dacă se temeau că escaladarea conflictului din Abhazia ar putea determina intervenția Moscovei și chiar retragerea controlului Georgiei asupra Abhaziei, liderii de la Tbilisi au adoptat în august 1989 o lege numită „Program de Stat pentru Limba Georgiană”, prin care orice cetățean al RSS Georgia era nevoit să treacă un test de limbă și literatură georgiană, în vederea admiterii în învățământul superior¹⁶. Decizie evident cu tentă discriminatorie pentru minoritatea abhază, această măsură a avut menirea de a inflama la maxim relațiile dintre cele două populații. Declinul URSS, coroborat cu tendințele de independență în republicile unionale, au lăsat undeva în plan secund chestiunile etnice, astfel că Georgia a încercat o rezolvare în forță a „problemei abhaze”. Procesul de dezintegrare al URSS, afirmarea suveranității și independenței Georgiei au lăsat „chestiunea abhază” în plan secund. La 17 martie 1991, Georgia a refuzat să participe la referendumul organizat de Gorbaciov pentru reînnoirea tratatului unional, după ce își declarase suveranitatea în martie 1989. Referendumul și-a găsit sprijin în populațiile minoritare, în special cea abhază, care a văzut în menținerea *status quo*-ului Uniunii Sovietice singura șansă de a-și menține aspirațiile politice. Credeau că sub umbrela Uniunii drepturile lor vor fi protejate de poziția tot mai amenințătoare a Georgiei. Situația s-a inversat la

¹⁴ *Ibidem*, p. 98.

¹⁵ După anul 1977, abhazii s-au bucurat de o mai mare autonomie culturală, Institutul Pedagogic din Sukhumi fiind transformat în Universitate de Stat Abhază, cu trei secții de predare în limbile abhază, georgiană și rusă. La 14 mai 1989, decizia Consiliului de Miniștri schimba statutul acestei universități, înlocuind-o practic cu un departament al Universității de Stat din Tbilisi. Această decizie a degenerat în confruntări violente în Sukhumi și Ochanchina, în 15 și 16 iulie 1989. v. Bruno Coppieters, *op.cit.*, p. 98.

¹⁶ *Ibidem*, p. 100.

sfârşitul lunii martie, când s-a organizat în Georgia un referendum asupra independenţei republicii, referendum boicotat în Abhazia.

Perioada anilor 1989-1991 este caracterizată printr-o mare efervescentă politică şi civică în Georgia. Afirmarea suveranităţii în martie 1989 a deschis calea republicii unionale spre obţinerea independenţei. În octombrie 1990, au fost organizate alegerile legislative pentru Sovietul Suprem de la Tbilisi, acestea fiind câştigate de „Blocul Mesei Rotunde al Georgiei Libere”, formaţiune de sorginte naţionalistă, condusă de Zviad Gamsakhurdia, cel mai cunoscut disident din Georgia, cel care avea să devină chiar preşedintele Georgiei independente în primăvara anului 1991. Din acest moment politica naţională georgiană s-a radicalizat, autorităţile de la Tbilisi făcând presiuni pentru eliminarea prezenţei minorităţilor de pe scena politică şi economică a ţării, după sloganul „Georgia pentru georgieni”. În realitate, „guvernul a adoptat o teorie a drepturilor minorităţilor, bazată pe asumptia că membrii unei minorităţi cu un trecut nu foarte îndepărtat, ca osetinii sau abhazii, nu au dreptul inalienabil de a locui în republică şi nici un statut egal cu al grupului etnic dominant”¹⁷. Caracterul discriminator al acestei măsuri explică realitatea politică din Georgia anului 1990. În plin proces de afirmare a identităţii naţionale şi de obţinere a independenţei în raport cu Moscova, Georgia a încercat să „rezolve” prin metode radicale şi definitiv problemele etnice. Anul 1992 a adus escaladarea tensiunilor gruzino-abhaze, raporturile dintre cele două părţi degenerând în confruntări armate¹⁸. Conflictul armat a luat sfârşit abia în octombrie 1993, o dată cu înfrângerea trupelor paramilitare georgiene şi retragerea acestora din Abhazia. Slaba organizare a trupelor georgiene şi ajutorul primit de abhazi din partea vecinilor din nordul Caucaz-ului, inclusiv din partea Rusiei¹⁹ a consfinţit o realitate incertă în ceea ce priveşte statutul teritoriului abhaz. Georgia consideră în continuare că acest teritoriu face parte din graniţele sale, în timp ce abhazii s-au organizat politic şi militar, adoptând o nouă constituţie în 1994 şi declarându-şi chiar independenţa în 1999, fără ca aceasta să fie însă recunoscută de comunitatea internaţională. După încetarea focului în 1993, în zonă a fost trimisă o misiune militară a Organizaţiei Naţiunilor Unite cu rol de observaţie, în timp ce Rusia şi-a deplasat trupele pe linia de demarcaţie dintre Abhazia şi

¹⁷ Stephen Jones, *op. cit.*, p.295.

¹⁸ În iulie 1992, Parlamentul local de la Sukhumi a repus în drepturi constituţia adoptată în 1925 de Congresul Sovietelor Tuturor Abhazilor, în care se susţinea clar dreptul la secesiune faţă de Georgia. Această mutare a venit ca răspuns la revenirea Georgiei independente la bazele legii fundamentale din perioada interbelică, în care chestiunea autonomiei Abhaziei era prezentată într-o manieră evazivă. La 14 august 1992, georgienii au trecut la reprimarea violenţei a tendinţelor separatiste ale abhazilor, Garda Naţională Georgiană, condusă de Tengiz Kitovani ocupând Sukhumi, cel mai important oraş abhaz. v. Bruno Coppieters, *op. cit.*, p. 99.

¹⁹ *Ibidem*, p.100.

Focare de conflict în spațiul caucazian (Abhazia, Osetia de Sud și Nagorno-Karabah)

Georgia, pentru a preîntâmpina eventuale reactivări a stării de război. Cele două părți s-au angajat într-un lung și anevoios proces de pace sub arbitrajul O.N.U., acesta eșuând în 2001 din cauza neînțelegerilor privind organizarea statală a Georgiei. În timp ce Abhazia a susținut proiectul unei confederații, în care cele două părți să fie egale și suverane, Georgia s-a opus, susținând necesitatea păstrării Abhaziei ca unitate federală în cadrul statului georgian²⁰. Astfel, pornit ca un conflict cultural, diferendul dintre georgieni și abhazi a degenerat într-o dispută militară violentă, aruncând reale semne de întrebare asupra viitorului Georgiei ca stat, în perioada post-sovietică. De „chestiunea abhază” se leagă și relația Georgiei cu Rusia din postcomunism și evoluția politică de la Tbilisi, problematici asupra cărora voi insista în capitolele următoare. Rămânând în spațiul georgian, nu puteam omite un alt punct tensionat de pe harta republicii sud-caucaziene. Este vorba de Osetia de Sud, teritoriu ce a obținut din partea puterii sovietice un statut de regiune autonomă începând cu anul 1922. Dacă în cazul abhazilor, georgienii au încercat asimilarea acestora, negându-le dreptul la autonomie și nerecunoscându-le trecutul istoric, față de osetini s-a manifestat o aversitate ce a mers până la inițiativa alungării lor din Georgia. De unde provenea această ură a populației georgiene asupra celeilalte populații. Exact ca și în cazul Abhaziei și aici conflictul dintre cele două populații nu este de dată recentă, având rădăcini tot în perioada interbelică. Acesta a debutat o dată cu devenirea Georgiei stat independent la 26 mai 1918. Georgienii le-au reproșat osetinilor participarea alături de bolșevici la acțiunile întreprinse de aceștia contra guvernului de la Tbilisi din martie 1918, octombrie 1919 și aprilie-iunie 1920, fapte ce au dus la măsuri severe ale guvernului menșevic de la Tbilisi împotriva osetinilor²¹. Acum se produce și ruptura în cadrul populației osetine, partea din nordul Caucaz-ului fiind integrată Rusiei, iar sudul în noua ordine politică de la Tbilisi. Similar cu cazul Abhaziei și disputa dintre georgieni și osetini a fost „înghețată” pe perioada dominației sovietice, reactivându-se o dată cu liberalizarea inițiată de Gorbaciov la sfârșitul anilor '80. Anul 1989 a consfințit reactivarea disputei dintre georgieni și osetini. Mai întâi, în ianuarie, osetinii s-au declarat în favoarea unei alipiri a teritoriului lor la Rusia și au format Frontul Popular al Osetiei de Sud, într-o încercare de a da o notă de desovietizare procesului lor de emancipare națională, într-o perioadă în care vocea Rusiei se făcea din ce în ce mai auzită în URSS. În decembrie, au început confruntările militare din Osetia de Sud, care au determinat refugiarea a zeci de

²⁰ *Ibidem*, p. 105.

²¹ Sovietetul Național al Osetiei de Sud (dominat de bolșevici) a fost scos în afara legii în 1919, revoltele osetinilor ce au urmat fiind înnăbușite în sânge (peste 5000 de morți în 1920). v. Julian Birch, “Ossetiya-land of uncertain frontiers and manipulative elites”, in *Central Asian Survey*, vol.18, Iss.4, 1999, p. 501-534.

mii de persoane în Osetia de Nord, componentă a Rusiei atunci, ca și acum. De precizat că în 1989, în Georgia trăiau aproximativ 164000 de osetini, dintre care 65000 în Osetia de Sud²². Evenimentele au evoluat în 1990, Sovietul regional al Osetiei de Sud declarându-și suveranitatea, iar la 20 septembrie 1990 acesta anunțând independența teritoriului din nordul Georgiei sub denumirea de „Republica Sovietică Democratică a Osetiei de Sud”, nerecunoscută de Tbilisi²³. Ca o contra măsură la inițiativele osetine, autoritățile georgiene au desființat în decembrie 1990 Regiunea Autonomă Osetia de Sud, pe motiv că fusese instituită abuziv de bolșevici în 1922, drept răsplată pentru acțiunile contra-guvernamentale ale osetinilor din perioada 1918-1920. Mai mult decât atât, președintele naționalist al Georgiei, Zviad Gamsakhurdia, le-a cerut osetinilor de pe teritoriul Georgiei să emigreze cu toții în nord²⁴. Naționaliștii georgieni grupați în jurul lui Gamsakhurdia și cunoscuți sub numele de „zviadiști” au făcut apel la o retorică populistă pentru realizarea independenței Georgiei și pentru suprimarea oricăror tendințe de secesiune a vreunei părți din Georgia. În octombrie 1990, Gamsakhurdia susținea că „siguranța populației negeorgiene este asigurată atâta timp cât nu violează interesele poporului georgian”, iar despre osetini, în mod special, că „ei nu au nici un drept la un stat în Georgia pentru că sunt o minoritate națională, iar teritoriul lor național este Osetia de Nord”²⁵. În martie 1991, cu o lună înaintea referendumului pentru declararea independenței, Gamsakhurdia a declarat că populațiile care vor vota împotriva intereselor Georgiei, nu vor mai beneficia de cetățenia georgiană. Reacția osetinilor a fost promptă și vehementă, Gherasim Kughaev, unul din liderii de la Tskinali, condamnând acțiunile georgienilor pe care le-a numit „politici naționalist-șovine”²⁶. Războiul din Osetia a determinat un exod al populației osetine în partea de nord aparținând Rusiei. Între octombrie 1991 și ianuarie 1992, 83000 de oameni s-au refugiat peste Caucaz²⁷. Numărul mare de refugiați a ridicat problema capacității Osetiei de Nord de a face față exodului de refugiați, sporind în același timp dependența acestei republici față de Rusia. De altfel, problema refugiaților a reprezentat o constantă în agenda întrevederilor dintre cele două părți implicate în conflict, procesul de pace implicând și

²² Stephen Jones, *op. cit.*, p. 308.

²³ Birch, Julian, „Ossetiya-land of uncertain frontiers and manipulative elites”, în *Central Asian Survey*, vol.18, Iss. 4, 1999, p. 501-534.

²⁴ Stephen Jones, *op.cit.*, p. 295.

²⁵ Julian Birch, *op. cit.*, p. 503-504.

²⁶ „Suntem mai îngrijorați de imperialismul georgian, decât de cel rusesc. Atâta timp cât Gamsakhurdia rămâne la putere nu se va schimba nimic”, susținea liderul osetin Khugaev rezumând întreaga frustrare a minorității osetine la politicile centrului de la Tbilisi; v. Julian Birch, *op. cit.*, p. 504.

²⁷ *Ibidem*, p. 505.

Focare de conflict în spațiul caucazian (Abhazia, Osetia de Sud și Nagorno-Karabah)

retragerea refugiaților pe teritoriilor lor inițiale, ocupate o dată cu refugiarea osetinilor de georgieni²⁸. Implicarea Rusiei în problema osetă demonstrează realul interes manifestat de Moscova în menținerea unei enclave puternice în coasta Georgiei. Este știut faptul că Osetia de Sud, alături de Armenia și Abhazia este principalul aliat al Rusiei în Transcaucazia. Prin trupele masate în cele două republici osetine și în Armenia, Rusia rămâne un actor important în evoluțiile politice din regiune. Pe de altă parte, Rusia nu ar fi agreat numărul mare de refugiați osetini în republica unională din nord, datorită efectelor economice pentru micuța republică nord-caucaziană. Relațiile dintre Georgia și Osetia de Sud s-au deblocat o dată cu dispariția liderilor naționaliști din cele două entități. În Georgia, Zviad Gamsakhurdia a fost înlocuit de un lider mult mai conciliator, în ceea ce privește chestiunile etnice, Eduard Șevardnadze, în timp ce naționaliștii din Osetia de Sud, Alam Chochiev (fondatorul Frontului Popular și președinte al Parlamentului) și Oleg Teziyev (prim-ministru și lider al miliției locale) au fost înlocuiți în urma alegerilor din martie 1994²⁹. Dacă în cazul Georgiei, cele două conflicte etnice care au marcat tranziția de la dominația sovietică spre redobândirea independenței s-au desfășurat în cadrul intern, antrenând doar arbitrajul Rusiei și al comunității internaționale, în cazul Nagorno-Karabah avem de-a face cu un conflict inter-statal. Armenia și Azerbaidjan, două dintre cele trei republici sud-caucaziene și state vecine pe deasupra au făcut obiectul disputei asupra enclavei muntoase Karabah. Similar cu celelalte două cazuri analizate anterior și această dispută inter-etnică are rădăcini istorice în perioada de formare a Uniunii Sovietice, fiind consecința politicii bolșevice de a sprijini un grup etnic împotriva altui grup etnic, după regula „divide și conduce”. Nagorno-Karabah, înainte de însemnătatea conflictului civic și, mai apoi, armat dintre cele două comunități, comportă o altă particularitate legată de emanciparea națională a celor două republici de sub dominația sovietică. În Azerbaidjan, cel puțin, tendințele de separare față de URSS nu au fost determinate de reformele impuse de Gorbaciov, ca în Țările Balice, ci de cauze interne: intenția enclavei Nagorno-Karabah de a ieși de sub jurisdicția autorităților de la Baku și de a se uni cu Armenia³⁰. Trecută sub controlul Moscovei și al Azerbaidjan-ului, enclava Nagorno-Karabah a cunoscut

²⁸ La 10 iunie 1992, s-a semnat un prim acord de pace între Georgia și Osetia de Sud, ce conținea și prevederi pentru retragerea refugiaților în localitățile lor până la începutul iernii. În problema refugiaților s-a implicat și Rusia, președintele Dumei de la Moscova, Ruslan Hasbulatov, acuzând partea georgiană de genocid, cerând totodată liderilor de la Tbilisi să asigure condițiile optime pentru întoarcerea refugiaților la casele lor. v. Julian Birch, *op.cit.*, p. 506.

²⁹ *Ibidem*.

³⁰ Mark Saroyan, „The Karabah Syndrome and Azerbaijani Politics”, în Edward W. Walker (ed.), *op. cit.*, p. 175.

o dublă presiune: pe de-o parte, impactul politicilor staliniste, iar pe de altă parte, afirmarea conștiinței naționale azere, susținută de ideologia pan-turcă³¹. În aceste condiții, în timpul dominației sovietice, elanul naționalist fiind menținut la un nivel scăzut, principalele revendicări ale etnicilor armeni erau de natură economică, socială și culturală. Armenii din Karabah protestau față de inechitățile sociale generate de politicile elaborate la Baku, via Moscova. Momentul lansării planului cincinal din 1965 și evidențierea discrepanțelor dintre resursele alocate pentru Oblastia Autonomă Nagorno-Karabah și pentru Republica Nakchicevan a reprezentat începutul redeșteptării naționale a armenilor din Karabah. Debutul confruntărilor violente dintre armeni și azeri este consemnat la 22 februarie 1988, când în urma unui marș al azerilor spre enclava Karabah, doi dintre participanți au fost uciși în luptele de stradă din satul armenesc Askeran. Acest eveniment a generat pogromul de la Sumgait, când mai multe zeci de armeni au fost uciși de către azerii furioși ieșiți în stradă pentru răzbunare. În perioada sovietică, Nagorno-Karabah a avut un statut de Oblastie Autonomă în cadrul RSS Azerbaidjan, fiind integrată sub administrația de la Baku la 17 mai 1921, la sugestia lui Stalin. Pretențiile armenilor față de Nagorno-Karabah s-au manifestat încă din perioada de „îngheț” a erei Brejnev, reformele introduse de Gorbaciov după 1985 determinând doar explozia nemulțumirilor latente din regiune³². Pentru armeni, *glasnost-ul* și *perestroika* au fost percepute ca o șansă de a-și realiza proiectul de auto-determinare a enclavei Karabah. În 1987, pe fondul liberalizării ușoare venite dinspre Moscova, a apărut o nouă petiție făcută de un grup informal numit „Comitetul Karabah”³³, totul culminând cu marea manifestație de la Ervean din 18 septembrie 1987, când 500.000 au ieșit pe străzi pentru a cere unirea cu Nagorno-Karabah. Decizia deputaților sovietului local din Stepanakert (capitala Nagorno-Karabah)

³¹ Hratch Tchilingirian, *op. cit.*, p. 8.

³² Prima încercare de secesiune a armenilor din Karabah de sub administrația azeră s-a produs în 1965, când cu ocazia comemorării a 50 de ani de la genocidul armensc din 1915 a fost elaborată o petiție prin care își manifestau nemulțumirile și cereau unirea cu ceea ce ei numeau „patria-mamă”, adică Armenia. vezi: Peter Rutland, „Democracy and nationalism in Armenia”, în *Europe-Asia Studies*, September 1994, p. 4.

³³ Era alcătuit în special din intelighenție (scriitori, profesori, oameni de știință). Comitetul Karabah a avut un impact considerabil asupra societății armenești, bucurându-se de simpatia și încrederea maselor, beneficiind chiar de recunoașterea autorităților partidului comunist. Cu toate acestea, la sfârșitul anului 1988, unsprezece membri ai acestui organism au fost arestați și transferați la o închisoare din Moscova, la ordinul Primului-Secretar al Partidului Comunist din Armenia, Suren Harutiunian. Printre cei arestați s-a numărat și viitorul președinte al Armeniei independente, Levon Ter-Petrosian. Pe scheletul „Comitetului Karabah” s-au adunat toate celelalte forțe și grupuri politice dizidente apărute în februarie 1988, acestea formând principala entitate politică care a contestat rolul conducător unic al Partidului Comunist din Armenia, Mișcarea Națională din Armenia. vezi: Hratch Tchilingirian, *op. cit.*, p. 467.

Focare de conflict în spațiul caucazian (Abhazia, Osetia de Sud și Nagorno-Karabah)

de a vota trecerea enclavei sub administrație armenească a determinat evenimentele din 22 februarie amintite mai sus. Cum a reacționat Moscova la aceste „acte de indisciplină” ale supușilor azeri și în special armeni? Într-o primă fază oficialii de la Kremlin au răspuns pe calea diplomatică condamnând evenimentele din Karabah și sugerând că s-a produs o denaturare a democratizării, așa cum fusese ea percepută și inițiată de Gorbaciov, prin revendicările teritoriale ale armenilor. O dată cu intensificarea activismului civic armenesc, pentru Azerbaidjan problema Karabah-ului a devenit un simbol al suveranității și integrității teritoriale, acest fapt generând tendințele independente ale Azerbaidjan-ului. Astfel a apărut Frontul Popular din Azerbaidjan, formațiune ce a susținut controlul asupra enclavei Karabah, în acest sens organizând mai multe acțiuni în forță, printre care și instituirea unei blocade asupra căii ferate ce lega Karabah de Armenia³⁴. Ca răspuns, armenii au inițiat o contra-blocadă asupra enclavei azere Nakichevan, de pe teritoriul Armeniei, acest joc între cele două state continuând pe tot parcursul anilor 1989-1991. Revenind la atitudinea Moscovei față de acest diferend, trebuie subliniat faptul că aceasta a fost rezervată, dar potrivnică revendicărilor armenilor din Karabah de auto-determinare și unire cu Armenia. Retorica administrației de la Kremlin era simplă: a face concesii în chestiunea Karabah, ar deschide alte cereri revendicative, din partea altor grupuri etnice aflate în această postură. În aceste condiții, Gorbaciov și apropiații săi au preferat să stopeze cererile naționaliste ale diferitelor populații printr-o politică de dezvoltare economică. Se spera astfel că prin ridicarea nivelului de trai și al bunăstării la scara întregii Uniuni, tendințele iredentiste vor putea fi oprite. Numai că odată pornit conflictul etnic, acesta a antrenat ireversibil un alt proces: exprimarea suveranității și independenței naționale. Mai accentuat ca oriunde, în Armenia și Azerbaidjan conflictul inter-etnic din Nagorno-Karabah a provocat activarea mișcărilor civice, care în cele din urmă au contribuit la exprimarea suveranității și independenței naționale a celor două state.

În ianuarie 1989 Moscova s-a implicat în politica locală, înlocuind conducerea locală din Karabah, cu un „Comitet special de administrare”, condus de Arkady Vosky³⁵. Escaladarea violențelor, ce au culminat cu un nou

³⁴ Nora Dudwick DUDWICK, Nora, „Armenia: the nation awakens”, în BREMER, Ian, TARAS, Ray (ed.), *Nations and politics in the Soviet Successor States*, Cambridge University Press, 1993, p. 261-287.

³⁵ La 12 ianuarie 1989, Prezidiul Sovietului Suprem al URSS a decis să scoată Oblastia Autonomă Nagorno-Karabah de sub administrația RSS Azerbaidjan și să o plaseze sub controlul nou creatului Comitet, care răspundea direct de Sovietul Suprem al URSS. Comitetul pentru Administrare Specială era condus de Arkady Vosky, „fost industrialist și protejat al lui Andropov, personaj-cheie al Comitetului Central al PCUS” și avea o compoziție mixtă: cinci ruși, trei armeni și un singur azer. vezi: Peter Rutland, *op. cit.*, p. 6.

Program asupra armenilor din Baku, a determinat intervenţia militară a trupelor regulate sovietice, care au ocupat cu 20.000 de soldaţi Baku în 19 şi 20 ianuarie 1990. În conflictul dintre Armenia şi Azerbaidjan, Moscova a aşteptat să vadă viitoarele orientări politice ale celor două state. Pentru centru nu a fost atât de important să oprească acest conflict, cât să menţină cele două state în Uniune. În august 1990, Armenia a dat semne că se angajează pe drumul independenţei, în timp ce Azerbaidjan a preferat să se menţină o perioadă sub protectoratul Moscovei. Asta a făcut ca în confruntările militare din mai 1991 dintre cele două părţi, trupele guvernamentale sovietice i-au ajutat pe azeri³⁶. Cele trei cazuri de tensiuni şi conflicte etnice din regiunea Transcaucaziei prezentate anterior au menirea de a deschide o perspectivă asupra evoluţiilor politice din cele trei state, o dată cu lansarea acestora pe drumul suveranităţii şi independenţei naţionale. Conflictele interne din Georgia au avut un impact major asupra integrităţii teritoriale a statului georgian, în timp ce zona crepusculară din Nagorno-Karabakh a reprezentat şi reprezintă încă un adevărat *leit motiv* pentru politicile celor două state implicate în diferend. Prezentarea acestor diferende are rolul de a radiografa momentul în care cele trei state au ales să iasă din Uniune şi să-şi aleagă propria cale de evoluţie şi dezvoltare.

*

CENTERS OF CONFLICT IN THE CAUCASIAN AREA

Abstract

The disappearance of the Soviet Union in December 1991, determined a considerable modification as regards the political scenery of a significant area between the Baltic Sea and the Far East, in Central Asia. As a consequence, new and independent states had appeared that, according to their geographical position, involved the interest of great powers. The fall of the communism in Eastern Europe and former Soviet territory caused the appearance of a certain phase identified by the historians as the post-communist period. It is important to mention that post-communism stands for the entire political, social and economic evolution of former communist states, thus representing a transition

³⁶ HUNTER, Shireen, „Azerbaijan: search for identity and new partners”, in BREMER, Ian, TARAS, Ray (ed.), *Nations and politics in the Soviet Successor States*, Cambridge University Press, 1993, p. 225-260.

Focare de conflict în spațiul caucazian (Abhazia, Osetia de Sud și Nagorno-Karabah)
period between the dissolution of communist regime and the democratic consolidation of new appeared states.

